

УДК 347.124

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.06>**Богдан Карнаух,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ТА ЙОГО ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Зловживання правом – це дії, які прямо не заборонені законодавством або договором, однак при цьому лежать поза межами змісту належного особі суб'єктивного цивільного права. Щоб оцінити, чи перебуває та або інша дія за межами змісту суб'єктивного цивільного права, суд має насамперед зважувати на мету, задля якої за особою визнається відповідне право. Зловживання має місце, коли особа намагається реалізувати право всупереч меті, задля якої це право існує, або у спосіб, явно не пропорційний до цієї мети. Окремим різновидом зловживання є шикана, коли особа діє з однією єдиною метою – заподіяти шкоду іншому.

Концепція зловживання правом дає змогу суду в нетипових випадках конфлікту двох суб'єктивних цивільних прав, що належать різним особам, врахувати ті обставини, які не були враховані законодавцем, і, беручи до уваги усі фактичні обставини справи, на основі принципу пропорційності вирішити, котре із двох прав має дістати перевагу.

Зловживання правом не призводить до того, що це право перестає підлягати судовому захисту загалом. Частина третю статті 16 ЦК України слід розуміти як таку, що дає право суду відмовити в задоволенні позову тоді, коли сам вибраний позивачем спосіб захисту (сама матеріально-правова вимога, з якою особа звертається до суду), має характер зловживання. Однак позивач у жодному разі не втрачає самого матеріального права або принципової можливості його судового захисту (у разі вибору ним належного способу захисту).

Заборона зловживання правом є проявом принципу добросовісності. Серед принципів цивільного права, позначених у статті 3 ЦК України, немає наперед установлені ієрархії. Вони діють, радше, як складна система контрбалансів, між якими суд має віднайти справедливу рівновагу, беручи до уваги усі фактичні обставини конкретної справи. Не виключено, що за обставин конкретної справи суд може дійти висновку, що принцип добросовісності (і заборона зловживання правом, що випливає із нього) у цій справі переважує вимоги непорушності права власності і принцип свободи договору.

Ключові слова: зловживання правом, шикана, здійснення цивільних прав, суб'єктивне цивільне право.

Постановка проблеми. Учення про зловживання правом – традиційний і давно відомий складник цивілістичної доктрини. Попри це, дотепер не вщухають дискусії стосовно доречності самого словосполучення «зловживання правом». Існує думка, що це словосполучення містить у собі логічну суперечність [1, с. 428-429; 5, с. 29; 8, с. 295], адже «зловживання» і «право» виключають одне одного: якщо особа має суб'єктивне цивільне право, то дії, які вона вчиняє, реалізуючи це право, є правозгідними і не можуть вважатися зловживанням; натомість, якщо ми кваліфікуємо дії особи як зловживання, ми тим самим констатуємо, що особа не мала права на вчинення таких дій. Таким чином, з точки зору правової кваліфікації певної дії ми можемо дійти тільки одного із двох взаємовиключних висновків: або особа мала право вчиняти таку дію, або особа не мала права вчиняти такої дії. Водночас концепція

«зловживання правом» ніби поєднує ці два непосєднуваних твердження, припускаючи, що в особи було певне право, але водночас те, що особа вчинила, вона не мала права вчиняти. З точки зору суворої логіки таке поєднання не допустиме. Однак сувора логіка не враховує, що в реальному світі зміст того або іншого суб'єктивного права об'єктивно не може бути абсолютно визначеним (визначеним із математичною точністю). Це зумовлено особливостями природної мови, якою викладаються нормативно-правові акти, а також неможливістю наперед передбачити усі можливі в майбутньому конфлікти інтересів. Але саме ці обставини і виправдовують існування концепції «зловживання правом».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі зловживання правом приділено чимало уваги в дослідженнях учених-цивілістів, а також учених у галузі процесуального права і загальної теорії права. Серед

нових монографічних робіт слід назвати роботи В. А. Волкова [2], О. О. Кота [3, с. 108-170], А. А. Маліновського [6], О. О. Мілетича [7], Т. Т. Полянського [10] та ін.

Постановка завдання. Мета цієї статті – з'ясувати сутність та істотні ознаки зловживання суб'єктивним цивільним правом, а також визначити, які правові наслідки воно має.

Виклад основного матеріалу. Сутність та істотні ознаки зловживання правом. Будь-яке суб'єктивне цивільне право становить собою множину варіантів допустимої з точки зору права поведінки управленого суб'єкта. Наприклад, право власності на землю означає, що власник може: звести на ній дім, влаштувати пасовище, засіяти пшеницю, жито, просо або будь-яку іншу культуру, посадити садок і так далі. Загалом кількість таких варіантів надзвичайно велика, але не безмежна. Вони утворюють певну множину, і ця множина становить собою зміст права власності на землю. З точки зору суворої логіки та або інша дія власника земельної ділянки може або входити до цієї множини (тобто охоплюватися змістом належного йому права власності), або не входити до цієї множини, лежати поза її межами (тобто бути дією, на вчинення якої власник не мав права). Так, наприклад, якщо власник вирішив залити землю кислотою, що отруює родючість ґрунту, то така дія, вочевидь, лежала би поза межами змісту його права власності. Однак таку дію ми б не назвали «зловживанням» правом власності на землю, оскільки вона прямо заборонена Конституцією (ч. 6 ст. 41 Конституції України), Земельним кодексом (ч. 3 ст. 1 ЗК України) і екологічним законодавством, а дію, що порушує пряму заборону, встановлену в законі, називають не зловживанням, а правопорушенням.

Саме завдяки закріпленій у законодавстві прямій забороні, таким очевидним є те, що отруєння поверхневого шару ґрунту лежить поза межами змісту права власності на землю. Однак ці межі не завжди настільки чітко окреслені за допомогою прямих заборон. Більше того, вони об'єктивно не можуть бути так чітко окреслені «по всій довжині кордонів» суб'єктивного цивільного права. Законодавець не здатен заборонити абсолютно все, що має бути заборонено, адже не все, що має бути заборонено, є достатньою мірою передбачуваним, щоб потрапити до поля зору законодавця. Тому кордони суб'єктивного цивільного права подеколи розмиті, нечіткі. Це «місця», у яких демаркаційна лінія між «має право» і «не має

права» не укріплена стіною заборон. Саме в таких «місцях» і виникає потреба в концепції «зловживання правом». Зловживання правом – це така дія, яка виходить за межі суб'єктивного цивільного права у «місці», де межі права не є чіткими, тобто там, де законом не передбачено прямої заборони на вчинення відповідної дії. Таким чином, істотними ознаками дії, яка становить собою зловживання правом, є те, що ця дія (а) виходить за межі змісту суб'єктивного цивільного права¹, але при цьому (б) не порушує прямих заборон, установлених законодавством (Див.: [13, с. 34; 14, с. 117]).

Далі закономірно постає питання про те, як може бути визначена межа суб'єктивного права там, де вона не окреслена за допомогою законодавчої заборони. Віднаходження цієї межі покладається на суд, який бере до уваги усі фактичні обставини справи і зважає протилежні інтереси сторін. При цьому орієнтиром для суду є мета, для якої особа наділяється тим або іншим суб'єктивним правом. Зловживання має місце тоді, коли особа використовує своє право всупереч меті, задля якої таке право за нею визнається, або використовує його так, що спосіб використання є явно непропорційним до цієї мети [18, с. 19].

Найбільш наочну ілюстрацію можна знайти в процесуальному праві: право на відвід судді надається стороні для того, аби забезпечити розгляд справи неупередженим судом. Якщо особа заявляє відвід судді тільки для того, аби затягнути процес, то вона не порушує прямої заборони, однак її дії становлять зловживання, оскільки вона користується своїм правом для досягнення мети іншої, аніж та, задля якої це право існує².

Цікавий приклад матеріально-правового зловживання наводиться в Принципах УНІДРУА 2016: «**A** винаймає приміщення у **B** для того, щоб відкрити там ресторан. У літні місяці **A** виставляє кілька столиків на вулиці, але на приналежній власникові території. Через шум, який створюють відвідувачі ресторану в нічний час, **B** зазнає труднощів із пошуком наймачів для апартаментів у тій же будівлі. **B** зловживав би своїми правами, якби замість того, щоб вимагати від **A** не обслуговувати клієнтів пізно вночі, вимагав би від **A** взагалі не обслуговувати клієнтів надворі» [18, с. 19].

У наведеному прикладі мета, якої прагне досягнути власник будівлі **B**, – не втратити

¹ На зв'язок зловживання із межами цивільного права вказує назва стаття 13 ЦК України, у якій йдеться про недопустимість зловживання правами, – «Межі здійснення цивільних прав»

² Про використання процесуальних прав всупереч меті правосуддя – див.: [17, с. 98-99].

наймачів через шум уночі. Вимога взагалі не обслуговувати відвідувачів на вулиці не сумірна із цією метою, оскільки цієї ж мети можна досягти з меншою шкодою для А (який також має законне право на використання частини будівлі із прилеглою територією). Тому дії В є зловживанням.

Таким чином, призначення концепції «зловживання правом» – надати суду можливість більш точно визначати кордони суб'єктивного цивільного права у тих випадках, де законодавець залишив їх «розмитими». З огляду на таке призначення, ця концепція повинна бути досить гнучкою для того, аби дати суду змогу врахувати всі фактичні обставини кожної окремої справи і збалансувати інтереси сторін у ситуації, настільки нетиповій, що вона не могла бути розумно передбачена і врахована законодавцем у формулюванні змісту відповідного права. Окрім того, концепція має бути досить широкою для того, аби слугувати універсальним інструментом, придатним для вирішення проблеми демаркації найрізноманітніших цивільних прав, що існують у численних цивільних правовідносинах. Тому закріплення дефініції зловживання цивільним правом у законодавстві (і тим паче закріплення прямого переліку можливих зловживань) видається не лише важко здійсненним, але й, більше того, згубним. Тут, як ніде, доречна сентенція Яволена, що «будь-яке визначення в цивільному праві – небезпечне, бо рідко коли визначення не можна спростувати» (Dig.50.17.202).

З теоретичної точки зору цікавим є співвідношення між концепцією зловживання правом і приватноправовим принципом «дозволено все, що не заборонено законом». Слід визнати, що концепція зловживання правом становить виняток із принципу «дозволено все, що не заборонено законом», оскільки вона фактично припускає, що можуть існувати заборони, які прямо не позначені в законі, однак їх теж слід додержувати. Ці заборони зазвичай виникають «на перетині» двох суб'єктивних цивільних прав, що належать різним особам, тобто в ситуації, коли реалізація свого права однією особою унеможливить або створить перешкоди іншій особі в реалізації належного їй суб'єктивного права. У такому разі за умови, що конфлікт суб'єктивних прав не був наперед вирішений законодавцем, на суд покладається завдання з віднаходження справедливого балансу інтересів сторін. Відповідно, якщо суд доходить висновку, що із двох управнених сторін перша зловживала своїм правом, то це означає, що суб'єктивне право другої сторони за даних обставин на основі застосування прин-

ципу пропорційності було визнано таким, що має перевагу (над суб'єктивним правом першої сторони). Функція вирішення конфлікту між двома протилежними інтересами іманентно притаманна судочинству, і суди повинні мати змогу враховувати те, що не зміг передбачити і врахувати законодавець.

Серед усіх зловживань у доктрині прийнято спеціально виділяти шикану³. Шикана – це таке зловживання, коли особа діє із прямими умислом, маючи на меті єдине – завдати шкоди іншому [3, с. 114; 9, с. 114-115; 16, с. 458], і при цьому така особа намагається обґрунтувати правозгідність своєї шкідливої дії посиланням на наявне у неї право. Іншими словами, умисне заподіяння шкоди маскується під реалізацію права. Звісно, що зміст наявного в особи права насправді не включає вчинюваної шкідливої дії, однак цей факт залишається неочевидним, позаяк за даних обставин кордони суб'єктивного права латентні через відсутність прямої заборони (власне, цим особа і користується, коли зловживає правом).

Щодо усіх інших зловживань у доктрині не склалося усталеної класифікації, хоча окремі дослідники пропонували свої критерії до поділу зловживань (Див.: [2, с. 289-318; 16, с. 467-477]).

Тому частину третю статті 13 ЦК України слід розуміти так, що в ній передбачено заборону на вчинення шикани, а також будь-яких інших видів зловживання правом. Отже, «зловживання правом в інших формах» – це дії, яким притаманні усі ознаки зловживання правом, однак вони не мають своєю єдиною метою заподіяння шкоди іншій особі (вчиняючи такі дії, особа переслідує свої власні інтереси, і не переймається тим, що комусь іншому може бути заподіяно шкоди). І хоча загалом егоїстична поведінка не забороняється правом як така [9, с. 120], про зловживання говорять у ситуації, коли особа, реалізуючи своє право, з урахуванням усіх фактичних обставин все ж таки повинна була зважувати на можливу шкоду для інших, але не зробила цього.

Правові наслідки зловживання правом.

З точки зору правових наслідків між правопорушенням і зловживанням своїм правом є відмінність. Так, наслідком правопорушення є цивільна відповідальність, коли особа позбавляється того, що їй належить (наприклад, сплачує неустойку, втрачає завдаток або відшкодовує збитки). Натомість наслідком зловживання, зазвичай є не відповідальність у вигляді позбавлення

³ Від нім. *schikane* – знущання, каверза, причіпка.

особи того, що їй належить, а лише відмова у визнанні за особою права на те, що вона намагалася здобути внаслідок зловживання. Тобто коли особа вчиняє цивільне правопорушення – вона позбавляється того, що їй належить; коли особа зловживає своїм суб'єктивним правом – вона не здобуває того, що прагнула здобути шляхом зловживання. У цьому докорінна відмінність між звичайним правопорушенням і зловживанням своїм правом. Вона пов'язана з тим, що зловживання – це порушення заборони, яка прямо не передбачена законодавством. Тож якщо сама заборона не передбачена, тим паче законодавець не міг передбачити і відповідальність за неї. Однак із цього правила є виняток, коли внаслідок зловживання іншій особі завдається дійсна шкода. У такому разі шкода підлягає відшкодуванню, а відшкодування шкоди, як відомо, визнається заходом цивільно-правової відповідальності. Це закономірно, оскільки будь-яка шкода, завдана неправомірними діями, зобов'язує заподіювача до її відшкодування (Див. ст. 1166, 1167 ЦК України).

Частина 3 статті 16 ЦК України визначає правові наслідки зловживання суб'єктивним цивільним правом. Однак вона має тлумачитися, по-перше, у контексті всієї статті 16 ЦК України, а по-друге, з урахуванням відмінності між правовими наслідками зловживання правом, з одного боку, і правопорушення – з іншого.

Так, у статті 16 ЦК України йдеться про захист цивільних прав та інтересів судом і визначаються способи такого захисту. Частина друга цієї статті наводить перелік способів захисту цивільних прав. Кожен із цих способів – це не що інше, як предмет позову, тобто те, чого особа може вимагати в разі порушення її суб'єктивного цивільного права або охоронюваного законом інтересу. Тобто спосіб захисту – це правове домагання сторони, потерпілої від правопорушення, те, чого ця сторона прагне досягти як (матеріально-правовий) підсумок судового захисту її права.

У такому контексті в частині третій йдеться про випадки, коли саме матеріально-правове домагання сторони в суді (те, чого вона прагне досягнути як підсумок судового захисту) становить собою зловживання. Відповідно, суд повинен відмовити особі в задоволенні її позову і тим самим не дати їй досягнути того, що б виходило за межі наявного в неї права і домагання чого суперечить меті, задля якої за особою відповідне право визнається.

Однак цю норму аж ніяк не можна розуміти так, що коли особа допустила зловживання своїм правом, то вона назавжди

втрачає геть усі можливості це право надалі захищати. Йдеться лише про те, що вибраний нею спосіб захисту є зловживальницьким, і тому суд не може задовольнити його. Однак саме суб'єктивне право не стає цілковито беззахисним. Це добре видно із наведеної вище ілюстрації із Принципів УНІДРУА 2016. У цій ілюстрації зловживанням була сама вимога про заборону обслуговувати клієнтів на вулиці. І суд повинен заблокувати позивачу можливість досягнути такого непропорційного результату. Однак суд не може позивача позбавити належної йому будівлі на тій підставі, що він зловжив правом власності неї. Уявімо, що в тому прикладі орендар першого поверху через необережність спричинив пожежу. Хіба можна було б відмовити власникові в задоволенні його вимоги про відшкодування збитків, завданих пожежею, на тій підставі, що раніше він зловживав своїм правом власності на цю будівлю? Звісно, ні.

Таким чином, зловживання правом не призводить до того, що це право перестав підлягати судовому захисту загалом. Частину третю статті 16 ЦК України слід розуміти як таку, що дає право суду відмовити в задоволенні позову тоді, коли вибраний позивачем спосіб захисту (сама матеріально-правова вимога, із якою особа звертається до суду) є зловживальницьким. У такій ситуації позивач дійсно має суб'єктивне цивільне право, на яке він посилається, і це право дійсно порушене відповідачем, однак суд, тим не менше, може відмовити в задоволенні позову, оскільки те, чого вимагає позивач (предмет позову) не відповідає меті, задля якої за ним визнається відповідне матеріальне право або є явно непропорційним до цієї мети. Однак позивач в жодному разі не втрачає самого матеріального права або принципової можливості його судового захисту (у разі вибору ним належного способу захисту).

Зв'язок із загальними засадами цивільного права. Заборона зловживання правом є проявом принципу добросовісності (відповідно, зловживання правом – це недобросовісна поведінка). У свою чергу добросовісність належить до загальних засад цивільного законодавства, поряд із неприпустимістю позбавлення права власності і свободою договору (ст. 3 ЦК України).

Серед принципів цивільного права, позначених у статті 3 ЦК України, немає наперед установленної ієрархії. Вони діють, радше, як складна система контрбалансів, між якими суд має віднайти справедливу рівновагу, беручи до уваги усі фактичні обставини конкретної справи. Не виключено, що за обставин конкретної справи суд може дійти висно-

вку, що принцип добросовісності (і заборона зловживання правом, що впливає із нього) у цій справі переважає вимоги непорушності права власності і принцип свободи договору. Яскравим прикладом такого роду справ є справи про фраздаторні правочини [4; 15], тобто правочини, які вчиняються на шкоду кредиторам. У таких справах особа відчужує належне їй майно для того, аби на нього не могло бути звернено стягнення за вимогами її кредиторів. У такому разі особа може посылатися і на свободу договору (стверджуючи, що вона вільна укласти будь-які договори, які тільки вважає за потрібне), і на принцип непорушності права власності (стверджуючи, що вона вільна розпоряджатися своїм майном на власний розсуд і не може бути його позбавлена), однак ці аргументи будуть переважені принципом добросовісності, якщо суд установить, що майно було відчужене спеціально з метою зашкодити кредиторам через унеможливлення задоволення їхніх вимог за рахунок відчуженого майна. У такому разі особа фактично зловживає своїм правом власності, і тому результат, якого вона прагне досягнути шляхом зловживальницьких дій, повинен ігноруватися правом. З огляду на це, Верховний Суд визнає фраздаторні правочини недійсними (Див., наприклад, [11; 12]).

При цьому Верховний Суд зазначає: «Цивільно-правовий договір не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення коштів, а тому у разі, якщо сторони, які укладають договір, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, то правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Як наслідок, не виключається визнання договору недійсним, як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), з одночасним посиланням на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад підстава, передбачена статтею 228 ЦК України» [11]. Наведена практика виразно ілюструє складний механізм взаємоузгодження різних засад цивільного права і те, якими можуть бути його результати.

Висновки

Дії особи кваліфікуються як зловживання правом тоді, коли особа виходить за межу належного їй суб'єктивного права у «місці», де ця межа не прокреслена стіною прямої заборони. Перетинаючи межу, особа тим самим ступає на територію чужого права. Отже, за допомогою концепції зловживання правом суд вирішує конфлікт між двома суб'єктивними правами, наперед не вирішений у нормативно-правових актах. При цьому, зважуючи протилежні інтереси сторін, суд керується принципом пропорційності і метою, задля якої існує відповідне право. Зловживання правом не повинно призводити до того, що особа цілковито втрачає усяку можливість його судового захисту. Суд повинен лише не дати особі досягти того, чого вона прагне досягти зловживальницькою дією.

Список використаних джерел:

1. Агарков М.М. Проблема злоупотребления правом. *Известия АН СРСР*. 1946. № 6. С. 424-436.
2. Волков В.А. Злоупотребление гражданскими правами. Проблемы теории и практики. Москва: Волтерс Клувер, 2009. 464 с.
3. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
4. Крат В. И. Фраздаторный иск [разд. 2, гл. 3, § 9]. *Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов* : монография. Харьков: Право, 2014. С. 318-327.
5. Малеин Н. С. Закон, ответственность и злоупотребление правом. *Советское государство и право*. 1991. № 11. С. 29-36.
6. Малиновский, А.А. Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование). Москва: Юрлитинформ, 2007. 352 с.
7. Мілетич О.О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 18 с.
8. Пляниоль М. Курс французского гражданского права. Ч. 1: Теория об обязательствах. Вып. 2 / пер. с франц. Петроков: Типограф. С. Пансаго, 1911. 504 с.
9. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 5-е изд., стереотип. Москва: Статут, 2009. 351 с.
10. Полянський Т. Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження) : монографія. Київ: Ред. журн. «Право України» ; Харків: Право, 2013. 376 с.
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04 грудня 2019 року у справі № 910/17755/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86175908> (дата звернення: 12.08.2020).

12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04 серпня 2020 року у справі № 04/14-10/5026/2337/2011. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90882111> (дата звернення: 12.08.2020).

13. Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1(45). С. 23-35.

14. Рубашенко М.А. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація. *Юридичний журнал*. 2010. № 4. С. 110-119.

15. Серебряніков В. «Фраудаторні» правочини: актуальність вдосконалення регулю-

вання. *Юридична газета*. 2018. № 17 (24 квітня). С. 28-29.

16. Тарасенко Ю.А. Злоупотребление правом (Очерк 12). *Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики* / под общ. ред. В. А. Белова. Москва: Юрайт, 2009. С. 449-480.

17. Ткачук А. Принцип добросовісності учасників цивільного судочинства та заборона зловживання цивільними процесуальними правами. *Проблеми законності*. 2018. № 141. С. 94-103.

18. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome. 460 pp.

Bohdan Karnaukh. Abuse of right and its legal consequences

Abuse of right is an action that is though not expressly prohibited by law or contract, nevertheless lies outside the ambit of the person's civil right. In order to assess whether an action falls outside the ambit of a subjective civil right, the court must first consider the purpose for which the said right is recognized or granted. Abuse occurs when a person attempts to exercise a right in a manner which contravenes the purpose for which that right is recognized, or in a manner that is clearly disproportionate to that purpose. A separate type of abuse is 'schikane', when a person acts with the sole purpose of harming another.

Abuse of right concept allows courts in extraordinary cases where two subjective civil rights belonging to different persons are in conflict, to take into account the circumstances that were not taken into account by the legislator, and, considering all the relevant facts and the principle of proportionality to decide which right should prevail.

Abuse of right should not entail the right becoming completely deprived of any judicial remedy. Paragraph 3 Art. 16 of the Civil Code of Ukraine should be treated as stating that court has a right to refuse the claim when the remedy plaintiff chose (the very substantive demand with which the person applies to the court) is abusive. However, the plaintiff in no case loses the substantive right or the fundamental possibility of its judicial protection (provided he/she chooses an appropriate remedy).

The prohibition on abuse of rights is a manifestation of the principle of good faith. Among the principles of civil law enshrined in Art. 3 of the Civil Code of Ukraine, there is no pre-established hierarchy. Rather, they act as a complex system of counterbalances, between which the court must find a fair balance, taking into account all the relevant circumstances of a particular case. Thus, it is possible that in the circumstances of a particular case, the court may conclude that the principle of good faith (and the prohibition on abuse of rights stemming therefrom) in this case outweighs the requirements of inviolability of property rights and the principle of freedom of contract.

Key words: abuse of right, schikane, exercise of a civil right, subjective civil right.

